

УДК 015:061.1](477):[025.3:025.174]](045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2022.12(317).41-49

Лариса Дояр,

*кандидат історичних наук, доцент,
старший науковий співробітник Державного архіву друку
Книжкової палати України,
e-mail: arkhiv@ukrbook.net*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0789-2462>

Колекції друків у Книжковій палаті України: комплектування, опрацювання, змістовий аналіз образотворчого (плакатного) фонду Державного архіву друку

Стаття розпочинає новий науковий проєкт Книжкової палати України, присвячений утворенню колекцій друків. У пропонованій розвідці порушено проблему комплектування, опрацювання та змістового аналізу матеріалів образотворчого (плакатного) фонду Державного архіву друку.

Спираючись на теоретичні засади вітчизняного архівознавства у справі складання архівних колекцій, авторка пропонує дотримуватися системи правил, що передбачає всебічність, комплексність, чітку класифікацію, визначення головних і другорядних ознак, створення сприятливих умов для зберігання й поповнення колекційних експозицій, забезпечення технічного (складання описів) та наукового (дослідницька робота) опрацювання матеріалів архівних колекцій.

Метою розвідки є дослідження проблеми утворення тематичних колекцій на базі образотворчого (плакатного) фонду Державного архіву друку Книжкової палати України. З урахуванням особливостей функціонування єдиного в Україні архіву друків, що передбачає складання хронологічних баз даних до всіх видів вітчизняної друкованої продукції, в основу утворення колекцій, на думку авторки, мають лягти історико-епохальний, історико-сюжетний, історико-галузевий та історико-персоніфікований підходи. Авторка також не виключає, що, виходячи з контентних можливостей образотворчих друків, в організації колекцій на їх основі можна орієнтуватися й на параметри теорії образотворчого мистецтва, зокрема жанри, стилі, манери виконання, матеріали, знаряддя праці тощо.

Авторка пропонує створити колекції образотворчих (плакатних) друків, які б віддзеркалювали ключові позиції функціонування України, а саме: "Промисловість", "Сільське господарство", "Суспільно-політичне життя", "Соціально-економічне життя", "Культура України: наука, освіта, література, мистецтво, спорт".

У статті наведено приклади опрацювання порічних колекційних збірань; тематична колекція друків; проєкт

"Колекції друків Книжкової палати України"; фонд образотворчих (плакатних) видань Державного архіву друку

Постановка проблеми. Нагромаджуючи друковану спадщину, суспільство потребує її систематизації, опрацювання та зберігання. Одним з інститутів, що виконує цю функцію, є Книжкова палата України, де від моменту заснування колекції друків формували за хронологічним принципом. Каталогізація за роком видання є поширеним способом колекціонування різноформатних друків. Завдяки йому Державний архів друку Книжкової палати України зберігає сепаровані від загалу надходжень колекції книжкових, журнальних, газетних, аркушевих й інших видань, внесених в окремі порічні бази даних та укладених на позначених за роками полицях сховищ. На основі цих збірань науковці Книжкової палати України поступово поглиблюють роботу в напрямі утворення різноманітних за змістом і призначенням колекцій друку. Вважаючи цю діяльність науково перспективною та затребуваною, колектив установи з ініціативи її

багаторічного директора, доктора технічних наук, професора М. Сенченка започаткував реалізацію проєкту зі створення тематичних колекцій на базі фонду образотворчих (плакатних) видань.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Науковці вивчають різноманітні аспекти колекційної роботи: організаційні, технічні, економічні, юридичні, навчально-виховні, культурно-просвітницькі тощо. Серед дослідників проблеми утворення архівних колекцій в Україні найпотужнішими фігурами є Я. Калакура, І. Матяш [1], В. Замлинський, М. Дмитрієнко [2], С. Кулешов [3; 4]. Зусиллями науковців було визначено теоретичні основи колекційної діяльності в архівних установах, принципи комплектування, опрацювання, експонування різноформатних колекційних збірань. Ґрунтовне дослідження історичних колекцій із фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського нещодавно здійснила професорка Г. Ковальчук [5].

Враховуючи специфіку діяльності Державного архіву друку та брак наукових розвідок із питань утворення в ньому колекцій друків, визнаючи той факт, що формування колекцій стало важливим напрямом роботи вітчизняних архівів, авторка поставила за мету дослідити проблему створення тематичних колекцій на базі фонду образотворчих (плакатних) видань Книжкової палати України.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Перебуваючи на старті цієї складної роботи, насамперед варто згадати окремі наукові дефініції, вкладаючи останні у формат діяльності Державного архіву друку. У зазначеному контексті термін "архівна колекція" авторка потрактує як сукупність відібраних друків одинокими зберігання, поєднаних між собою кількома ознаками. На відміну від великих архівних фондів (книжкового, журнального, газетного, образотворчого, аркушевого тощо), які формують шляхом надходжень без будь-яких винятків, архівні колекції, на нашу думку, слід створювати на основі певних логічних зв'язків, виходячи з оголошеної тематики, авторства, суб'єктної належності, призначення, застосування, зовнішнього вигляду (стилістики, жанру, якості паперу, рівня друку) тощо. Різновидом архівної колекції може бути, зокрема, персональне зібрання, присвячене видатним державним і громадським діячам, науковцям, митцям, спортсменам та іншим. На базі фонду образотворчих (плакатних) видань Книжкової палати України цілком можливе створення саме таких персоналізованих колекцій, присвячених як окремим постатям, так і групам діячів окремої галузі життя.

Варто зазначити, що утворення архівної колекції потребує відповідних фахових знань, зокрема чітких уявлень щодо принципів систематизації одиниць зберігання. На нашу думку, складаючи архівну колекцію, слід дотримуватись обов'язкових до виконання правил, а саме:

1) всебічності — до заявленої колекції мають увійти всі наявні в архіві одиниці зберігання, що відповідають визначеній тематиці, будь-які лакуни чи вилучення свідчитимуть про неповноцінність новоствореної колекційної збірки;

2) комплексності — колекція має становити цілісну композицію, що надає можливість для дискурсивного обговорення певного явища;

3) чіткої класифікації, яку потрібно попередньо виголосити і обґрунтувати, окрім того, її потрібно визначити, виходячи з наукової та практичної мети утворення колекції;

4) формулювання головних і другорядних ознак, на підставі яких відбувається відбір колекційної експозиції;

5) забезпечення сприятливих умов для зберігання та поповнення колекції;

6) проведення технічного (складання описів) і наукового (дослідницька робота) опрацювання матеріалів колекції.

З урахуванням особливостей функціонування Державного архіву друку, а саме наявності хронологічних баз даних до всіх видів друкованої продукції України, в основу утворення колекцій, на наше переконання, має лягти широкий тематичний підхід: історико-епохальний, історико-сюжетний, історико-галузевий, історико-персоналізований. Виходячи з контентних можливостей образотворчих друків, в організації колекцій на їх основі можна спиратися на параметри теорії образотворчого мистецтва (жанр, стиль, манера виконання, матеріал, знаряддя праці тощо).

Перебуваючи на початковому етапі оголошеної роботи, найдоречнішими, на наш погляд, стануть зазначені історичні підходи, виконані у форматі наукової дедукції — від загального (контентно широкого) до часткового (змістовно деталізованого). Відштовхуючись від цієї теоретичної дефініції, авторка пропонує створити колекції образотворчих (плакатних) друків, що віддзеркалюють ключові позиції функціонування країни, а саме: "Промисловий розвиток України", "Сільське господарство України", "Соціально-економічне життя України", "Суспільно-політичне життя у республіці", "Культурне життя України: наука, освіта, література, мистецтво, спорт".

Згодом великі за обсягом колекції можна виокремити в підгрупи "Важка промисловість", "Тваринництво України", "Музичне мистецтво України" тощо. Аналогічно можна визначити й хронологічні межі колекцій — виходячи з наявного та опрацьованого обсягу за окресленою тематикою.

Досліджуючи матеріали Книжкової палати України, авторка неодноразово зверталася до друків образотворчого (плакатного) фонду. Останні використовують як контентне джерело, візуального аргументу, прикладу друкарського мистецтва тощо. Вже на цьому етапі колекційний потенціал образотворчого фонду став очевидним. Так, наприклад, на підставі вивчення плакатних одиниць зберігання можна створити доволі повноцінну картину епохи Української національної революції та боротьби за збереження державності (1917—1921).

Готуючись до кураторської виставки на базі Національного музею літератури, співробітники Державного архіву друку здійснили відбір образотворчих друків усіх фігурантів доби громадянського протистояння — плакати часів

Української Народної Республіки, Гетьманату Павла Скоропадського, Української Соціалістичної Радянської Республіки, білогвардійської окупації, отаманщини тощо. Зокрема, з фонду 1919 р. до колекційної експозиції увійшли такі друки (збережено мову, граматичні та стилістичні особливості цитованих оригіналів. — *Л. Д.*): "Братнє життя кацапів з українцями. Це московська "Комуна на Україні. Наші орють, а комуністи поганяють. Таке саме принесе нам московська чорна сотня: генерали Денікін і Колчак. Хто не хоче мати шию в ярмі — нехай негайно стане до мобілізації, до Української Народньої армії! Трудовий народ України мусить прогнати "Комуни" і чорну сотню з своєї землі!" (видання Міністерства преси УНР) [6, од. зб. 15]; "Рабочие и крестьяне! Записывайтесь в Красную Армию. Вперед! На освобождение Бессарабии!" (видання відділу радянської пропаганди при виконкомі Одеської ради робітничих депутатів) [6, од. зб. 23]; "Через кровь и через трупов груды, лобызая въ бледныя уста, посылает снова внук Иуды на Голгофу распинать Христа. Верю я, что близок свет денницы. Сердце, жди! Я верю и молюсь! После тяжких дней Страстной Седмицы Бог воскреснет и воскреснет Русь!" (авторський плакат білогвардійського змісту за підписом "МВ") [6, од. зб. 25]; "Такъ большевистскіе карательные отряды изъ латышей и китайцевъ насильственно отбирають хлеб, разоряють деревни и разстреливають крестьянъ" (білогвардійський плакат) [6, од. зб. 26]; "Во ъ за что мы добровольцы сражаемся: за всенародное собрание на основахъ всеобщаго избирательного права; за гражданскую свободу и свободу вероисповеданій; за наделеніе землей трудящихся; за обезпеченіе землей трудящихся; за обезпеченіе рабочаго класса отъ эксплуатацій капиталом; хлебъ голоднымъ; миръ и порядокъ" (плакат прибічників республіканської форми правління в імперській Росії") (літографія М. Равицького, видано у Харкові) [6, од. зб. 27]; "Какъ Степка сталъ комисаромъ и что из этого вышло..." (видання Харківського відділу пропаганди Добровольчої армії А. Денікіна) (літографія М. Равицького) [6, од. зб. 28]; "Командующій Добровольческой арміей генераль-лейтенантъ Владимиръ Зеноновичъ Май-Маевский" [6, од. зб. 30]; "Первый выборный атаманъ Войска Донского генераль Алексей Максимовичъ Калединъ" [6, од. зб. 31]; "Генераль-лейтенантъ Петръ Николаевичъ Баронъ Врангель" [6, од. зб. 32]; "Даже матросы, эти отчаянные хулиганы и разбойники, испугались честного и животворящаго Креста Господня, тогда комиссары вызвали китайцевъ, и те спокойно, не

дрогнувъ, разстреляли священника. Это случилось въ Москве" (авторський плакат білогвардійського змісту за підписом "МВ") [6, од. зб. 35].

З фонду 1920 р. до зазначеної колекційної експозиції увійшли такі друки: "Комуністичне будівництво. Пролетарі всіх країн, єднайтесь!" (Всеукраїнське видавництво УСРР, художник Г. Бондаренко) [7, од. зб. 2]; "Из подполья, из неволи к жизни новой, к свету, к воле, разрушая мрака стену, молодежь идет на смену! Пролетарии всех стран, соединяйтесь! Да здравствует свободная школа!" (Харків, Всеукраїдав УСРР) [7, од. зб. 3]; "Красная мощь" (видання Одеського губернського відділення Всеукраїдаву) [7, од. зб. 6]; "Буржуйська робота в Києві: Що ми, робітники, будемо, те вони, буржуї, руйнують. Смерть польській шляхті! Смерть усім наймитам світового капіталізму!" (Всеукраїнське видавництво УСРР, Київська філія) [7, од. зб. 7]; "Продовольственная карточка трудовая группа "Б" : Карточка на хлеб или муку. Талон приписки хлебной карточки 2-ой категории" (видання Київського губревкому) [7, од. зб. 9]; "Детская продовольственная карточка (от 5-ти до 16 лет) : Талон приписки № 1 карточки на детское питание = Талон припису ч. 2. дитячої продовольчої картки" (видання Київського губревкому) [7, од. зб. 10]; "Дай хлеба революції! Селянин! Урожай твій давно зібрано, чи підрахував же ти залишки? Як ти думаєш розпорядитись з ними?" (видавництво Одеського губернського відділу Всеукраїдаву) [7, од. зб. 11]; "Честно выполнив разверстку, осчастливил свою долю, получил ты гвозди, шерстку, сохранил землю и волю. Пожалел ты хлеба сдуру Красной Армии родной. Спустит пан с тебя всю шкуру, все пойдет для шляхты злой" (видання Одеського губерніяльного відділу друку) [7, од. зб. 12]; "С не уплатившим продналог — наш закон суров и строг!" (видання Полтавського губпродкому) [7, од. зб. 14].

Фонд 1921 р. у колекційній експозиції репрезентовано такими плакатами: "Кому везешь?" (видання політпродвідділу Управління продовольства південно-західного фронту, Київ) [8, од. зб. 1]; "Селянство! Од[д]ай продподаток" (Всеукраїнське державне видавництво, Харків, художник О. Хвостенко-Хвостов) [8, од. зб. 2]; "Рабочий! Бандит, разрушая пути..." (Всеукраїнське державне видавництво, Одеса) (Всеукризо), [8, од. зб. 4]; "Виконано продподаток..." (Всеукраїдав, Житомир) [8, од. зб. 7]; "Женщины-работницы и труженицы-крестьянки!" (Державне видавництво УСРР, типографія А. І. Гросмана, Київ) [8, од. зб. 21]; "Порядок участия детей в праздновании 1-го

мая" (видано Славянським повітовим відділом народної освіти) [8, од. зб. 29]; "Годовщина Октябрьської революції 1917—1921" (видано Лубенським поліграфвиробництвом, Радянська типографія, Лубни) [8, од. зб. 31]; "Прежде и теперь" (видано Політичним управлінням Збройних сил України та Криму) [8, од. зб. 41]; "Орися ж ти, моя ниво, долом та горою..." (Державне видавництво, 2-га Радянська фото-літо друкарня, Київ, художник О. Маренков) [8, од. зб. 42]; "Сдай продналог, крестьянин, помоги голодающим Поволжья..." (видавництво Катеринославської губпросвіти) [4, од. зб. 48]. Загалом, колекція плакатів, експонована в Національному музеї літератури, віддзеркалювала суспільно-політичні зміни в житті України 1917—1921 рр.

Слід наголосити, що великою за обсягом може стати колекція вітчизняних плакатів міжвоєнного періоду (1920—1930). Остання, до речі, містить раритетні й маловідомі друки, як, наприклад, "Пацифікація в Західній Україні" (1932) [9, од. зб. 195].

Значний колекційний потенціал має друківана продукція повоєнної доби, зокрема періоду секретарювання М. Хрущова. Працюючи в межах проекту "Документальна пам'ять України" та видаючи серію монографій "Книги та періодика України в історичному контексті", авторка здійснила контент-аналіз плакатних друків УРСР, випущених 1953 р. По суті, ця праця також являє собою колекційний формат, але в межах однорічної хронології. На наш погляд, останній є доволі вдалим і має підстави для продовження.

Візуальна друківана продукція, що зберігається у фонді 1953 р. [10], за висновком авторки, демонструвала саботажну інерцію й глибоке несприйняття перших кроків деєталізації. Зазначена інерційність виявилася в тому, що процес реабілітації жертв єталінізму взагалі не знайшов відображення в аркушевих образотворчих друках УРСР 1953 р. Водночас очевидним є той факт, що українське радянське плакатне мистецтво виявило цілковиту байдужість до смерті Й. Єталіна. Так, 12 березня 1953 р., тобто на сьомий день від його кончини, без жодного натяку на всесоюзну скорботу було підписано до друку сповнений життя та радості першотравневий плакат, виконаний художником В. Яланським [10, од. зб. 180]. Виданий накладом у 75 тис. примірників плакат продавали за ціною 1 крб за примірник, і це відбувалося тоді, коли ще не просохли сльози на очах мільйонів людей. Ясна річ, що видавництво образотворчих друків в УРСР, як і всі галузі народного господарства,

відбувалося в межах обов'язкового плану та попри будь-які життєві колізії. Водночас не можна не помічати й таких красномовних деталей, як те, що відразу після смерті Єталіна, його ім'я почало зникати навіть із плакатів, присвячених виконанню рішень XIX, тобто прижиттєвого (1952) для вождя, з'їзду ВКП(б): якщо на підписаних 12 січня 1953 р. гаслах він фігурував як "творець самої демократичної конституції у світі" [10, од. зб. 44], "організатор всіх історичних перемог радянського народу" [10, од. зб. 46], то на підписаному 31 березня 1953 р. плакаті "За високі і сталі врожаї озимої пшениці", говорячи про своє натхнення рішеннями партійного форуму в доволі розлогій текстовій підводці до зображення, бригадир рільничої бригади колгоспу ім. Єталіна Кіровоградського району Кіровоградської області І. Кукало жодного разу не назвав ще донедавна сакралізоване ім'я [10, од. зб. 183].

Загалом, головний контент образотворчого фонду 1953 р. становлять твори виробничої тематики. Український радянський художник Б. Тальянський із великим натхненням зображував стахановців [10, од. зб. 4] і новаторів [10, од. зб. 5] п'ятої народногосподарської п'ятирічки (1951—1955), які ініціювали соціалістичне змагання із застосування у виробництві швидкісних методів праці. Наприклад, фрезерувальниця О. Макаренко опанувала технологію надшвидкого (620 м за хвилину за подання 350 мм) різання [10, од. зб. 4], а стахановець О. Прокопчук запровадив нові прийоми силового різання деталей [10, од. зб. 182]. Плакат, виконаний художником Ч. Липинським і виданий у південному місті Ізмаїл, містив інформацію щодо експлуатаційних резервів тогочасного українського флоту [10, од. зб. 37]. Повноцінне викладення раціоналізаторського винаходу майстра високих рибних уловів В. Ясененка знаходимо на технологічному плакаті художників К. Мошенка та Б. Храпова, виданому в місті Єталіно (сучасна назва — Донецьк) [10, од. зб. 3]. Видання містило докладний опис ставкового штормостійкого неводу та найменування 23 деталей кріплень і частин.

Міністерство сільського господарства і заготівель УРСР накладом у 20 тис. примірників, які розповсюджували безоплатно, популяризувало зерноочисний агрегат колгоспника Г. Бондаренка [10, од. зб. 195], зерноочисно-навантажувальні машини, винайдені раціоналізаторами Петропавлівського району Дніпропетровської області [10, од. зб. 202]. Окрім того, міністерство опікувалося проблемою використання локомотивів на тваринницьких фермах [10, од. зб. 217].

Через образотворчі видання 1953 р. в УРСР поширювали досвід роботи Красилівського лісництва Старокостянтинівського лісгоспу Кам'янець-Подільського обласного управління лісового господарства [10, од. зб. 19]. Плакат складався з текстових пояснень і великої кількості фотографій, зокрема посівів дуба, гостролистого клену, кімнати механізації лісового господарства, кутка лісового посівного матеріалу тощо. Центральну частину плаката було присвячено діяльності місцевого лісничого В. Рихальського з розвитку в Україні полезахисного лісорозведення. Працівник також проводив лекції для голів колгоспів району та області.

Незмінним стимулятором виробничих успіхів радянської епохи були соціалістичні змагання,

котрі проводили на різних регіональних рівнях, у різних галузях і навіть серед різних вікових груп населення. У фонді образотворчих видань Книжкової палати зберігається як типовий для тієї доби артефакт "Договір про соціалістичне змагання між бурякорадгоспами Житомирського, Кам'янець-Подільського та Львівського цукробурякотрестів" [10, од. зб. 144], так і унікальний за змістом документ епохи, присвячений соцзмаганням колективів шкіл і дитячих будинків Житомирської області зі збирання брухту [10, од. зб. 175]. В умовах проведення заходу зазначалося, що переможців відзначать кількома преміями. Першу премію присуджували лише одну, вона передбачала нагородження спортивним інвентарем для волейбольної команди (12 трусів, 12 майок, 12 пар гімнастичного взуття, волейбольний м'яч та сітка). Щоб здобути омріяну нагороду, потрібно було зібрати не менше 4 кг кольорового та 170 кг чорного металу в розрахунок на одного учня від загальної кількості вихованців у закладі. Других премій присуджували три (переможців нагороджували радіоприймачем "Родина" з комплектом елементів живлення) і для їх отримання треба було зібрати 2,5 кг кольорового та 120 кг чорного металу. Третіх премій (патефон із 15 платівками) було п'ять і ними відзначали колективи, що збрали 2 кг кольорового і 100 кг чорного металу. Сім четвертих премій, кожна з яких передбачала нагородження набором струнних інструментів (2 гітари, 3 мандоліни, 3 балалайки), розподіляли між претендентами, які збрали 1,5 кг кольорового та 80 кг чорного металу. Дев'ять п'ятих премій, що склалися зі шкільної бібліотечки на 100 книжок, можна було отримати за збирання 1 кг кольорового та 60 кг чорного металу. Десять шостих премій (настільні ігри, з яких шахи та лото — по 2 комплекти, шашки та доміно — по 3) присуджували тим, хто зібрав 0,7 кг кольорового та 40 кг чорного металу. П'ятнадцять сьомих премій (фотоапарат "Любитель" із набором фотоматеріалів) призначалися для дитячих колективів, які збрали не менше 0,4 кг кольорового й 20 кг чорного металу. Окрім того, переможці соцзмагання отримували почесні грамоти від обласного комітету ЛКСМУ та відділу освіти Житомирської області [10, од. зб. 175]. Цитований документ чітко фіксує цінні співвідношення між товарами, які виробляли в тогочасному СРСР, і водночас демонструє сучасному дослідникові характер споживчих потреб українських радянських шкіл станом на 1953 р. Вочевидь, що найдефіцитнішим товаром тієї доби був спортивний інвентар, одяг і взуття, а один радіоприймач

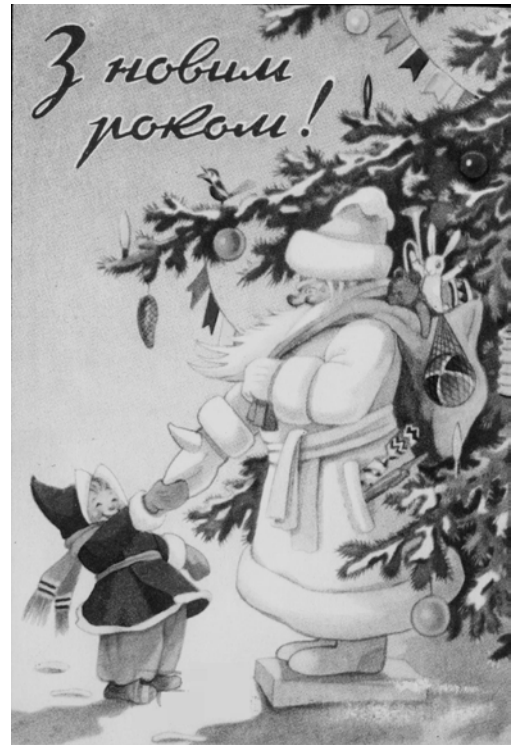
чи патефон з платівками переважав за ціною весь ансамбль струнних інструментів найдоступнішими для покупців УРСР, судячи з програми нагороджень, були фотоапарати.

У душі здорового виробничого суперництва відбирали й учасників Всесоюзної сільськогосподарської виставки тваринництва [10, од. зб. 173]. Претенденти на поїздку в Москву мали досягти високих показників у роботі. Завдяки цьому документів можна зрозуміти, які напрями тваринництва розвивалися в УРСР станом на 1953 р. Це, зокрема, велика рогата худоба, вівчарство, козівництво, свинарство, конярство, птахівництво, кролівництво, звіроводство, шовківництво (в Україні вирощували дубовий (!) шовкопряд), бджільництво, рибництво, селекція кормових культур. Переможці у цих галузях тваринництва отримували вантажні машини, мотоцикли, комплекси для тваринних ферм, комплекти для агрохімлабораторій та інше обладнання сільськогосподарського призначення.

Наочним показником соціально-економічних здобутків УРСР є збережений у фонді образотворчих видань "Розклад руху літаків по одеському аеропорту" [10, од. зб. 78]. У період між 1 листопада 1952 р. і 15 травня 1953 р. Одеса мала повітряний зв'язок із 20 містами тогочасного СРСР. Найдешевше (70 крб) коштував квиток до столиці Молдавської РСР Кишинєва, за 75 крб можна було вилетіти в Миколаїв, а за 95 крб — у Херсон. Квиток до Києва коштував 180 крб, Запоріжжя — 150 крб, Жданова (сучасна назва — Маріуполь) — 195 крб, Сталіно (сучасна назва — Донецьк) — 205 крб, Дніпропетровська — 180 крб, Харкова — 255 крб, Львова — 230 крб, Чернівців — 170 крб, Сімферополя — 160 крб. У 1953 р. з одеського аеропорту можна було дістатися Москви (280 крб), Ленінграда (485 крб), Мінська (305 крб), Сухумі (335 крб), Батумі (375 крб), Адлера (310 крб), Краснодару (260 крб), Ростова (236 крб). Враховуючи десятикратну деномінацію радянського карбованця, проведену 1961 р., і славнозвісну сталість цін у СРСР, подорожування тогочасними літаками "Аерофлоту" було не тільки зручним, а й цілком доступним, принаймні для мешканців міст.

Серйозним прикладним змістом позначено антипожежну плакатну продукцію 1953 р. На одному з видань зображено обладнання для захисту тваринницьких ферм від грозової небезпеки, зокрема проаналізовано всі аспекти монтування громовідводів [10, од. зб. 179]. Відділ пожежної охорони УМВС у Запорізькій області підготував передсвятковий — з використанням улюбленого образу Діда Мороза —

"Правила пожежної безпеки під час влаштування новорічних ялинок" [10, од. зб. 18]. Укладачі рекомендували розташовувати святково вбрані дерева не вище другого поверху та з обов'язковими двома виходами у разі раптового займання. Упродовж 1953 р. було видано повноцінний пакет протипожежних пам'яток-гасел [10, од. зб. 79—84], плакатів, присвячених заходам пожежної безпеки в електрогосподарстві [10, од. зб. 76], пожежам, що виникають через неправильну експлуатацію електроприладів у побуті [10, од. зб. 77]. Республіканське управління пожежної охорони Міністерства внутрішніх справ, залучивши для наочності полотно художника А. Розенберга, закликала мешканців приватного житлового сектору провести заміну дерев'яних димарів на цегляні [10, од. зб. 143].

Значну кількість друкованої продукції 1953 р. становлять плакати, що закликали громадян вивчати та дотримуватися правил дорожнього руху [10, од. зб. 85—92, 197, 198].

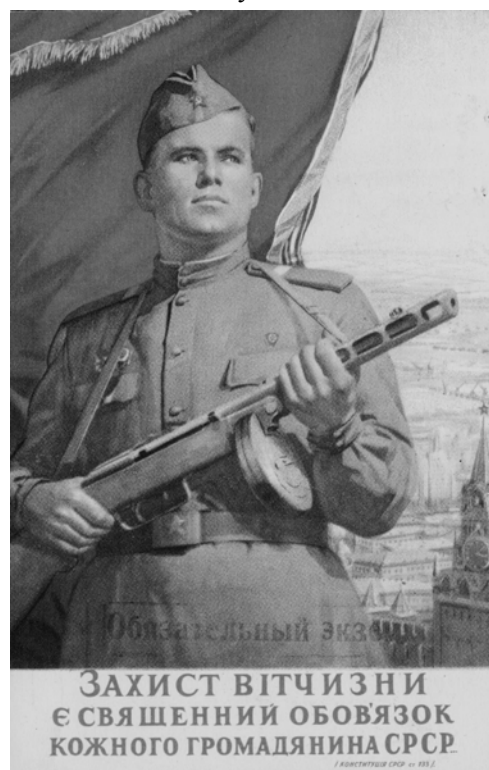
Надзвичайно плідно працювали відділи санітарної освіти населення. Міністерство охорони здоров'я УРСР незмінним накладом у 50 тис. примірників безоплатно розповсюджувало плакати щодо особистої гігієни, обов'язкового миття рук та чищення зубів, захисту їжі від мух, миття сирих овочів і фруктів [10, од. зб. 187—189]. МОЗ УРСР закликав населення обстежуватися на наявність гельмінтних захворювань [10, од. зб. 190], не допускати поширення актуальної на той час дитячої скарлатини [10, од. зб. 191], годувати

немовлят материнським молоком та, для запобігання кишковим захворюванням, не відлучати їх від грудей влітку [10, од. зб. 186].

Значний масив плакатних одиниць зберігання 1953 р. становлять видання шкільного призначення [10, од. зб. 7, 20—29, 30, 153, 154, 184, 192]. Актуальну на той час проблему збереження підручничкового фонду віддзеркалено в заклик до учнів, які успішно склали шкільні іспити, здавати непотрібні підручники до шкільних кіосків споживчої кооперації та книжкових магазинів Укркниготоргу [10, од. зб. 181]. Варто зауважити, що плакатну продукцію для застосування у шкільній освіті видавали доволі великими накладками, вона мала ошатний вигляд, вирізнялася високим рівнем друкарських технологій і бездоганним навчально-методичним змістом. Дидактично досконаліми, на наш погляд, є методичні вказівки до таблиць із російської мови, яку викладали у 4-х класах шкіл з українською мовою навчання [10, од. зб. 7]. Фаховий коментар до 25 таблиць, підготовлений В. Ярошенком, був безпосередньо вмонтований у поурочні плани з предмета, що, безумовно, спрощувало роботу вчителів. Навчальний посібник для 1-го класу "Картини з розвитку мови" містив 12 художніх репродукцій, за якими малеча навчалася складати оповідання українською мовою [10, од. зб. 352—363]. У 1953 р. видавництво "Радянська школа" надрукувало "Таблиці з граматики української мови. Серія «Морфологія»" (автор Б. Кулик) [10, од. зб. 379]. Для учнів 7-го та 9-го класів середньої школи, які відповідно вивчали фізику та основи водійської справи, Г. Дмитренко й П. Черняк підготували схеми чотиритактного карбюраторного двигуна; пояснювальний текст до таблиці мав назву "Двигун внутрішнього згорання" [10, од. зб. 193]. Ґрунтовною педагогічною працею слід вважати й "Методичні вказівки до таблиць з анатомії та морфології рослин", підготовлені професором Д. Проценком і доцентом С. Мінінбергом [10, од. зб. 192]. На допомогу вчителям природознавства, ботаніки, зоології, анатомії людини та загальної біології образотворчий друк УРСР випустив поштові листівки [10, од. зб. 9] і портрети [10, од. зб. 20—29] видатних вітчизняних учених-біологів. Видання супроводжують великі (48 сторінок тексту сучасного формату А-5) біографічні довідки, підготовлені І. Мазепою [10, од. зб. 20—29]. Того ж року видавництво "Радянська школа" підготувало до друку 19 окремих таблиць із ботаніки з методичними вказівками [10, од. зб.

283]. Усі таблиці було майстерно оформлено, адже над ними працювали фахові художники.

Без перебільшення енциклопедичний вигляд має навчальний плакат "Українські композиторикласики" професора Ф. Козицького, спрямований на міждисциплінарне використання (історія, література, співи — у загальноосвітній школі та музична література — у спеціалізованій музичній школі) [10, од. зб. 30]. Портретно-біографічний зміст видання виконаний на тлі українського народного хорового та інструментального антуражу й відповідає навіть сучасній українознавчій концепції національно-культурного відродження XIX — початку XX ст. Широку цільову аудиторію (учні загальноосвітніх шкіл, вихованці спеціалізованих музичних шкіл, учасники самодіяльних музичних гуртків тощо) мало видання "Нотна грамота в таблицях" [10, од. зб. 262]. Наочне приладдя складалася з 16 окремих таблиць, підготовлених О. Андрєєвою та А. Лазаренко на замовлення Центрального будинку народної творчості УРСР. Видання мало чималий наклад (25 тис. примірників) і коштувало 12 крб за комплект. Як зазначалося в пояснювальному додатку, його безпосередньою метою було надання допомоги колективам художньої самодіяльності.

Цілком придатними для застосування на шкільних уроках фізкультури, на наш погляд, були навчально-методичні посібники всесоюзного товариства "Спартак". Наприклад, рекомендації до занять волейболом уклав майстер

спорту М. Піменов [10, од. зб. 153], а посібник із фізичних вправ на виробництві — заслужений майстер спорту СРСР М. Дмитрієв [10, од. зб. 154]. Багатогранним змістом та яскравим поданням матеріалу вражає плакат "Молодь села, опанувуй техніку футболу" [10, од. зб. 184]. Виконаний художником А. Коротковим твір уміщував зображення майже всіх футбольних ударів: прямим, внутрішнім і зовнішнім підйомами, внутрішньою боковою стороною стопи, удари носком, головою, викидання м'яча у гру, його зупинка ногою та грудьми. Окремий сюжет присвячено техніці воротаря: ловіння низького та зустрічного м'ячів, відбивання кулаком і з перекатом. Окрім того, яскраві ілюстрації доповнювала вкрай важлива інформація щодо геометричних параметрів футбольного поля, вимог Єдиної всесоюзної спортивної класифікації до набуття першого, другого, третього, юнацького розрядів і звання майстра спорту, розрядного поділу команд, шкали очок за виграш у змаганнях різного рівня, спортивного одягу та взуття.

Отже, аналіз образотворчих (плакатних) друку, складених за хронологічним принципом колекціонування, свідчить про те, що їх вирізняє

цікавий нестандартний контент. Виходячи з цього, утворення зазначених тематичних колекцій на основі фонду образотворчих (плакатних) друку є перспективним науковим завданням.

Висновки. Підсумовуючи викладений матеріал, наголосимо, що образотворчий (плакатний) фонд Книжкової палати України має потужний колекційний потенціал і потребує відповідного фахового опрацювання. Маючи досвід порічного дослідження друку, авторка пропонує кілька підходів до створення тематичних колекцій на базі Державного архіву друку. Враховуючи наявний у Книжковій палаті плакатний загал, варто скласти великі об'єднані колекції за напрямками (промисловість, сільське господарство, культура) з подальшим відсортуванням колекційних підгруп (галузі, персоналії тощо). Говорячи про дослідницький формат, доволі перспективним, як свідчать наведені у статті приклади, є порічний принцип комплектування архівних колекцій, тим більше, що в технічному сенсі (наявність бази даних зі складеними бібліографічними описами) останній вже є. Інакше кажучи, проєкт "Колекції друку Книжкової палати України" є багатоваріантним розвідницьким продуктом.

Список використаних літератури та джерел

1. *Архівознавство* : підручник для студентів вищих навчальних закладів України / [Редкол.: Я. Калакура (гол. ред.), І. Матяш та ін.]. Держ. комітет архівів України ; Укр. наук.-дослід. ін-т архівної справи та документознавства. 2-е вид., виправл. і доп. — Київ: КМ Академія, 2002. — 332 с.
2. *Специальные исторические дисциплины* : учебное пособие / [Под ред. В. А. Замлинского, М. Ф. Дмитриенко]. — Киев : УМК ВО, 1992. — 324 с.
3. *Кулешов С.* Документальні джерела наукової інформації: поняття, типологія, історія, типологічні схеми / С. Г. Кулешов. — Київ : УкрІНТЕІ, 1995. — 192 с.
4. *Кулешов С. Г.* Документознавство: Історія, теоретичні основи / С. Г. Кулешов. — Київ : б. в., 2000. — 161 с.
5. *Ковальчук Г. І.* З історії книжкової культури України. Дослідження ретроспективних книжкових, образотворчих, музичних видань та історичних колекцій з фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського / Г. І. Ковальчук. — Київ : Академперіодика, 2021. — 400 с.
6. *Державний архів друку Книжкової палати України імені Івана Федорова.* — Фонд "Образотворчі видання". — 1919 р. — 23 од. зб.
7. *Державний архів друку Книжкової палати України імені Івана Федорова.* — Фонд "Образотворчі видання". — 1920 р. — 30 од. зб.
8. *Державний архів друку Книжкової палати України імені Івана Федорова.* — Фонд "Образотворчі видання". — 1921 р. — 48 од. зб.
9. *Державний архів друку Книжкової палати України імені Івана Федорова.* — Фонд "Образотворчі видання". — 1932 р. — 248 од. зб.
10. *Державний архів друку Книжкової палати України імені Івана Федорова.* — Фонд "Образотворчі видання". — 1953 р. — 303 од. зб.

Larysa Doiar,

*PhD of Historical Sciences, Associate Professor, Senior Researcher
of the State Press Archive of the Book Chamber of Ukraine*

Collections of prints in the Book Chamber of Ukraine: assembly, processing, content analysis of the picture (poster) fund State Printing Archive

The presented article begins a new scientific project of the Book Chamber of Ukraine, dedicated to the formation of print collections. This intelligence raises the problem of the collection, processing and content analysis of the materials of the pictorial (poster) fund of the State Print Archive. Relying on the theoretical principles of domestic

archival science in the matter of compilation of archival collections, the author proposes to adhere to a system of rules that provides for comprehensiveness, complexity, clear classification, definition of main and secondary features, creation of favorable conditions for storage and replenishment of collection expositions, provision of technical (compilation of descriptions) and scientific (research work) processing of archival collection materials. The purpose of the presented author's intelligence is to study the problem of creating thematic collections on the basis of the visual (poster) fund of the State Print Archive of the Book Chamber of Ukraine. Taking into account the peculiarities of the functioning of the only archive of prints in Ukraine, which involves the compilation of chronological databases for all types of printed products of Ukraine, the basis of the creation of collections, according to the author, should be historical-epochal, historical-plot, historical-industry and historically-personalized approaches. The author also does not rule out that, based on the content capabilities of visual prints, in the organization of collections based on them, it is possible to focus on the parameters of the theory of fine art, in particular, genres, styles, manners of execution, materials, tools, etc. The author proposes to create collections of pictorial (poster) prints that would reflect the key positions of the functioning of Ukraine, namely: "Industry", "Agriculture", "Social and political life", "Social and economic life", "Culture of Ukraine: science, education, literature, art, sports". The article provides examples of the development of annual collection expositions of poster products of Ukraine.

Keywords: archival collection; principles of formation of collection; thematic collection of prints; project "Print Collections of the Book Chamber of Ukraine"; fund of pictorial (poster) editions of the State Printing Archive

References

1. Kalakura Ya. [hol. red.], I. Matyash ta in. [redkol.]. (2002). *Arkhivoznavstvo : pidruchnyk dlya studentiv vyshchyykh navchal'nykh zakladiv Ukrayiny*. Kyiv: KM Akademiya.
2. Zamlynskiy V. A. & Dmytryenko M. F. [pod red.]. (1992). *Spetsyal'nye ystorycheskye dystsypliny : uchebnoe posobyе*. Kiev: UMK VO.
3. Kuleshov S. (1995). *Dokumental'ni dzhерeла naukovoyi informatsiyi: ponyattya, typolohiya, istoriya, typolohichni skhemy*. Kyiv: UkrINTEI.
4. Kuleshov S. H. (2000). *Dokumentoznavstvo: Istoriya, teoretychni osnovy*. Kyiv: B. v.
5. Koval'chuk H. I. (2021). *Z istoriyi knyzhkovoyi kultury Ukrayiny. Doslidzhennya retrospektyvnykh knyzhkovykh, obrazotvorchykh, muzychnykh vydan' ta istorychnykh kolektsiy z fondiv Natsional'noyi biblioteky Ukrayiny imeni V. I. Vernads'koho*. Kyiv: Akadempriodyka.
6. *Derzhavnyy arkhiv druku Knyzhkovoyi palaty Ukrayiny imeni Ivana Fedorova*. (1919). Fond "Obrazotvorchi vydannya". 23 od. zb.
7. *Derzhavnyy arkhiv druku Knyzhkovoyi palaty Ukrayiny imeni Ivana Fedorova*. (1920). Fond "Obrazotvorchi vydannya". 30 od. zb.
8. *Derzhavnyy arkhiv druku Knyzhkovoyi palaty Ukrayiny imeni Ivana Fedorova*. (1921). Fond "Obrazotvorchi vydannya". 48 od. zb.
9. *Derzhavnyy arkhiv druku Knyzhkovoyi palaty Ukrayiny imeni Ivana Fedorova*. (1932). Fond "Obrazotvorchi vydannya". 248 od. zb.
10. *Derzhavnyy arkhiv druku Knyzhkovoyi palaty Ukrayiny imeni Ivana Fedorova*. (1953). Fond "Obrazotvorchi vydannya". 303 od. zb.

Надійшла до редакції 9 вересня 2022 року

Показчик статей і матеріалів, опублікованих у журналі за 2022 рік

СТОРІНКА ШЕФ-РЕДАКТОРА

<i>СЕНЧЕНКО М.</i> Ватикан — проєкт світового панування "Папська імперія Риму"	4	3
<i>СЕНЧЕНКО М.</i> Велика гра: протистояння Росії та США.....	1	3
<i>СЕНЧЕНКО М.</i> Від ери Гутенберга до ери Цукерберга.....	6, 7, 8, 9, 10	3
<i>СЕНЧЕНКО М.</i> До проблеми збереження цифрової спадщини	12	3
<i>СЕНЧЕНКО М.</i> Невидима війна націй та олігархій	2	3
<i>СЕНЧЕНКО М.</i> Програма світової олігархії	3	3
<i>СЕНЧЕНКО М.</i> Цивілізаційний проєкт "Папська імперія Риму": від катакомбного періоду до Священної Римської імперії	5	3
<i>Хартія ЮНЕСКО</i> про збереження цифрової спадщини	12	3